
ALEKSANDRA GOŁAŚ*

**ARTYKUŁ RECENZYJNY KSIĄŻKI FARHADA KHOSROKHAVARA
*RADICALIZATION: WHY SOME PEOPLE CHOOSE THE PATH
OF VIOLENCE***

NEW YORK 2017, THE NEW PRESS, SS. 192

Po 11 września 2001 roku radykalizacja stała się jednym z wiodących zagadnień w ramach studiów nad współczesnym terroryzmem. Przed tą datą koncepcja radykalizacji pozostawała na marginesie obszaru zainteresowania nauk społecznych i ich prób zrozumienia źródeł fascynacji przemocą polityczną¹. W pracach dotyczących zjawiska terroryzmu skupiano się wówczas przede wszystkim na formach działania organizacji terrorystycznych, zdecydowanie rzadziej zaś na zdefiniowaniu ścieżki, która prowadzi niektóre jednostki do zmiany poglądów, a w efekcie – do stosowania przemocy. Po bezprecedensowych wydarzeniach z początku XXI wieku, amerykańscy przedstawiciele świata nauki wraz z ośrodkami decyzyjnymi i podmiotami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo państwa, rozpoczęli szereg badań nad tzw. źródłami terroryzmu. Radykalizacja stała się jednym z pierwszoplanowych terminów w politykach antyterrorystycznych państw zachodnich, a jej znaczenie umocniło się wraz z fenomenem rodzimego terroryzmu islamskiego i tzw. *foreign fighters*.

Efektom owego zainteresowania badaczy procesem radykalizacji jest szereg publikacji powstałych w tym temacie po 2001 roku. Jedną z prac wartych uwagi jest recenzowana książka francusko-irańskiego socjologa Farhada Khosrokhavar, piastującego stanowisko profesora na jednej z wiodących paryskich uczelni wyższych – Szkole Zaawansowanych Badań w Naukach Społecznych (*École des Hautes Études en Sciences Sociales*, EHESS). Khosrokhavar jest autorem licznych publikacji podejmujących temat islamu we Francji,

* Aleksandra Gołaś – doktorantka na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych UW, absolwentka kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne w INP UW (2017); obszar zainteresowania: radykalizacja społeczności muzułmańskich w Unii Europejskiej (ze szczególnym uwzględnieniem roli zakładów karnych jako miejsc sprzyjających radykalizacji), publikacje: A. Gołaś, *Czynniki i uwarunkowania radykalizacji muzułmanów w zakładach karnych. Studium przypadku Wielkiej Brytanii*, Kwartalnik Ośrodka Analiz Politycznych UW „e-Politikon”, 2017, nr XXIII. Kontakt e-mail: aleksandra.golas@gmail.com

¹ F. Khosrokhavar, *Radicalization: Why Some People Choose the Path of Violence*, New York 2017, s. 1; por. A. P. Schmid, *Radicalisation: Topics and Themes*, “Perspectives on Terrorism”, 2016, nr 3, s. 26.

a także terroryzmu islamskiego². Jako jeden z pierwszych dokonał diagnozy funkcjonowania islamu w zakładach karnych Francji i Anglii, a w latach 2011–2013 przeprowadził badania w większości więzień francuskich pod kątem procesu radykalizacji³. Prace Farhada Khosrokhavar nie są dostępne w języku polskim.

Recenzowana pozycja „Radicalization: Why some people choose the path of violence” w anglojęzycznej wersji pojawiła się na rynku nakładem wydawnictwa The New Press (organizacja non-profit, działająca w interesie publicznym) w 2017 roku. Oryginalnym językiem książki jest francuski, w którym to wydana została dwa lata wcześniej.

Treść książki podzielona jest na 10 rozdziałów problemowych, poprzedzonych 20-stronicowym wprowadzeniem, w którym autor wyjaśnia znaczenie terminu „radykalizacja” (s. 1)⁴, a także umiejscawia go w naukach społecznych. Khosrokhavar we wstępie stawia również tezę, iż współcześnie mamy do czynienia z mało intensywną wojną, prowadzoną przez partyzantów i organizacje terrorystyczne, którzy nie mogą zostać pokonani przez tradycyjne armie. Jak zauważa badacz, zachód od końca lat 90. XX wieku doświadcza wzrostu zagrożenia ze strony rodzimego terroryzmu islamskiego, którego społeczna percepcja znacznie różni się od sposobu postrzegania występujących w niektórych regionach Europy zagrożeń ze strony ugrupowań separatystycznych. Przyczyny takiego stanu rzeczy autor dopatruje się w fakcie, iż przez zdecydowaną większość osób radykalny islam wciąż odbierany jest jako zagrożenie „z zewnątrz” Starego Kontynentu.

W pierwszym rozdziale Khosrokhavar dzieli historię radykalizacji na kilka okresów w oparciu o działalność następujących ugrupowań: XI-wiecznych Asasynów, terroryzm ruchów anarchistycznych przełomu XIX i XX wieku oraz lewicowych w latach 1970–1990, fazy funkcjonowania Al-Kaidy. Przegląd kończy się na Arabskiej Wiośnie, którą autor uznał za „nowy rozdział dżihadyzmu”, początkujący pojawienie się odmiennych form radykalizacji. Rozdział ten w fascynujący sposób ukazuje oblicza radykalizacji poprzez analizę procesów społeczno-politycznych, leżących u jej źródeł.

Kolejny rozdział poświęcony jest radykalizacji w świecie muzułmańskim. Zdaniem autora pojawiła się ona w konsekwencji odczuwanego przez wyznawców islamu upokorzenia, a nawet braku nadziei wykształconych młodych pokoleń, zamieszkujących Bliski Wschód. Zdaniem autora, radykalizacja islamistyczna w porównaniu z poprzedzającymi ją ruchami anarchistycznymi i innymi skrajnie lewicowymi, jest zdecydowanie bardziej gwałtowna i nieprzewidywalna, a dżihadystki ochoczo poświęcają się sprawie. Autor podjął również próbę zidentyfikowania różnic i podobieństw w radykalizacji szyickiej i sunnickiej, omówiono również kwestię radykalizacji kobiet.

² Zob. m.in. F. Khosrokhavar, *Inside Jihadism. Understanding jihadi movements worldwide*, London and New York 2009.

³ Zob. F. Khosrokhavar, *Radicalization in Prison: The French Case*, „Politics, Religion & Ideology” 2013, nr 2, s. 284–306.

⁴ „Radykalizacja odnosi się do procesu, w którym jednostka lub grupa przyjmuje gwałtowną formę działania bezpośrednio związaną z ekstremistyczną ideologią o treści politycznej, społecznej lub religijnej, która kwestionuje ustalony porządek polityczny, społeczny lub kulturowy”.

W trzecim rozdziale opisane zostało znaczenie intelektualistów, teoretyków i ideologów ugrupowań islamistycznych oraz ich wpływ na radykalizację wśród społeczności muzułmańskich.

Następna część pracy poświęcona została Internetowi, uznanego przez autora za instrument wzmacniający radykalny przekaz poprzez nową formę komunikacji dżihadystów z podatnymi jednostkami. Zauważone zostało również, iż Internet wykorzystywany jest nie tylko w celu szerzenia propagandy, ale również jako narzędzie do „konkurowania” antagonyistycznych ugrupowań terrorystycznych.

Piąty rozdział jest niespełna dwustronicowym sygnałem w złożonym i trudnym problemie finansowania radykalizacji. Autor ogranicza się wyłącznie do zauważenia roli „charytatywnych instytucji” w pozyskiwaniu pieniędzy dla organizacji terrorystycznych.

W dalszej kolejności Khosrokhavar omawia miejsca radykalizacji (jak zauważa mogą to być nieraz całe państwa, regiony, miasta, sąsiedztwa oraz pojedyncze budynki, takie jak szkoły, meczety), podkreślając tym samym lokalny (geograficzny) aspekt zjawiska.

W siódmym rozdziale autor przedstawia niejednoznaczną rolę frustracji w procesie radykalizacji, pomiędzy którymi, jak zauważa, nie występuje bezpośredni związek przyczynowo-skutkowy. Nie mniej jednak zaznacza, że frustracja może mieć wpływ na niektóre jednostki o odpowiednich predyspozycjach psychologicznych.

Zdecydowanie najciekawszym, a zarazem najbardziej rozbudowanym (ponad 60 stron), jest rozdział ósmy recenzowanej pozycji, poświęcony europejskiemu modelowi radykalizacji. Autor odwołuje się w nim do dwóch dominujących obecnie na terenie Europy rodzajów radykalizacji: islamistycznej i skrajnie prawicowej. Poruszone zostały między innymi kwestie katalizatorów popychających jednostki w kierunku stosowania przemocy (w szczególności zaś kombinacja dwóch czynników: poczucia głębokiej dehumanizacji oraz życie w muzułmańskim getcie) oraz ewolucji form oraz modeli radykalizacji na terenie Europy. Autor wprowadził również typologię radykalizacji na: skierowaną na zewnątrz (*ad extra*)/skierowaną do środka (*ad intra*), narodową/ponadnarodową, mającą miejsce w państwach demokratycznych/mającą miejsce w państwach autorytarnych. Dużo miejsca poświęcono również problemowi radykalizacji w więzieniach.

Kolejny rozdział jest z kolei ukazaniem międzynarodowego charakteru radykalizacji, przejawiającego się obraniem świata muzułmańskiego za „teatr” działań ugrupowań dżihadystycznych, poczynając od irańskiej rewolucji z 1979 roku.

Pracę zamyka dwustronicowy rozdział konfrontujący pojęcia „radykalizacja” i „de-radykalizacja”.

Jak można wywnioskować z tytułu recenzowanej publikacji, intencją autora była próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego niektóre jednostki radykalizują swoje poglądy, w efekcie czego stosują przemoc? Należy zaznaczyć, że znakomita większość pracy skupia się na radykalizacji islamistycznej. Poprzez studium historyczne, ukazujące jak na przestrzeni ostatnich kilku dekad zmieniał się proces radykalizacji, autor w sposób przejrzysty i interesujący przedstawił motywy i czynniki, dla których niektóre jednostki decydują się wkroczyć na ścieżkę radykalizacji, umiejscawiając je ponadto w odpowiednim kontekście politycznym, ekonomicznym, społecznym, religijnym. Walorem opracowania są pojawiające się w niektórych fragmentach nawiązania i porównania schematów radykalizacji islamistycznej ze skrajnie prawicową i lewicową, a także opatrzenie tekstu nie tylko suchymi

faktami, ale również przykładami historii konkretnych osób i całych ugrupowań, potwierdzającymi słowa autora. Nie można nie zgodzić się z autorem, co do faktu, że Europa ma niewielkie doświadczenie z ruchami anty-aborcyjnymi i broniącymi praw zwierząt, a wciąż dominującą jest radykalizacja islamistyczna i skrajnie prawicowa (s. 73). Po lekturze rozdziału poświęconego europejskiemu modelowi radykalizacji pozostaje jednak niewielki niedosyt w dyskusji nad schematem radykalizacji prawicowej. Należy również zaznaczyć, że Khosrokhavar jest francuskim badaczem, stąd też dominujące w pracy informacje oparte są na doświadczeniach kraju pochodzenia badacza, nie mniej jednak pojawia się również dużo nawiązań do Wielkiej Brytanii.

Zadawalający jest fakt, że Khosrokhavar odniósł się również do radykalizacji kobiet w świecie muzułmańskim, zaznaczając, że ich ścieżka prowadząca finalnie do stosowania przemocy różni się od tej, obieranej przez mężczyzn. Szkoda, że autor nie pokusił się o rozwinięcie tematu radykalizacji kobiet w Europie i ich przyłączania się do tzw. Państwa Islamskiego. Oczywiście jest to cena, jaką należy zapłacić próbując przeprowadzić związłą analizę problemu – nie zawsze możliwe jest uwzględnienie wszystkich kwestii.

Istotną zaletą opracowania jest przystępne przekazanie czytelnikowi teorii radykalizacji, wypracowanych przez nauki społeczne. Autor nie rozwodzi się nad owymi teoriami i nie bierze udziału w tak często występującej w literaturze polemice nad definiowaniem terminu „radykalizacja”, przez co książkę czyta się w przyjemny sposób, co ułatwia również styl pisania autora. Publikacja opatrzona jest wstępem i zakończeniem, a także bibliografią zawierającą niespełna 50 pozycji, przeważnie w języku francuskim. Poruszanie się po treści książki ułatwia zamieszczony na końcu indeks. W strukturze pracy wrażenie nie do końca przemyślanych pozostawiają niektóre rozdziały, zajmujące po 2 do 5 stron.

Książka powinna znaleźć szerokie grono odbiorców, zarówno wśród specjalistów praktyków, badaczy przemocy politycznej i studentów, jak również osób, które nurtuje postawione w tytule pytanie. Jest to pozycja z całą pewnością godna polecenia, a temat jak najbardziej aktualny. Mimo wspomnianego wcześniej znaczącego wzrostu ilości publikacji na temat radykalizacji, pozycja nie powiela schematów znanych z innych książek, a doświadczenie jej autora w dziedzinie może zapewnić o jej rzetelności. Wielka szkoda, że publikacje Farhada Khosrokhavar i innych autorów podejmujących temat radykalizacji nie są tłumaczone na język polski.

Tytuł w języku angielskim

BOOK REVIEW FARHAD KHOSROKHAR *RADICALIZATION: WHY SOME PEOPLE CHOOSE THE PATH OF VIOLENCE*, NEW YORK 2017, THE NEW PRESS, PP. 192